Він, той безногий з великими чарівними очима, дратує його й виводить з тієї страшної рівноваги, поза якою розкинулась порожня безмежність, що зветься небуттям...

Овсієнко й тепера вже не має нічого того, що утворює ілюзію життя, давно не має. Якесь химерне почування; не живеш, а гойдаєшся на млявих, спокійних хвилях апатії, байдужності, і коли випадкова, бистра, як ластівка, думка, відгук пережитого проріже холодний мізок, то не лишає жодного сліду, не зігріє, не зворушить, а, ніби черкнувши крилом смерті, жахливо мчиться далі й зникає.

І тільки він, отой каліка, що цілими днями сидить... ні, не сидить, а стоїть, як тумба, на своїх обрубках, підшитих грубою сирицею, просто в снігу на розі двох велелюдних вулиць, тільки він має якусь незрозумілу владу над Овсієнком, і надовго зворушує заснулі думи його, й не дає їм заспокоїтись.

Ходити цілими днями довгими вулицями, повними гуркоту, дзвону, викриків, гамору, клопітної метушні, повними людей, ходити й не чути, не бачити всього того, не зацікавитись навіть несамохіть найбільшим проявом життя — се той стан духу, коли й смерть обертається в рядовий, звичайний рух; ні гадки, ні проблиску свідомості: мить — і перехід від небуття умовного до небуття як факту.

Сталося се з ним якось раптом, в розпалі кипучої розумової праці, коли навкруги все ворушилось, жило, поспішалося жити; правителі правили, парламенти складали потрібні норми для людської волі, робітники бастували й знов працювали, хтось воював, інтенданти крали, аероплани літали, шкільна молодь училася й труїлася...

От, от, на сім саме й урвалося. Як публіцист великої й популярної газети, що повинна була відгукуватись на всі прояви біжучого життя й освітлювати їх з погляду... більшості, що розкуповує й читає газету,

Овсієнко одного дня, коли крізь велике вікно редакції видно було, як поволі, меланхолійно сіявся лапатий сніг і на вкритих ним гілках старої груші злякано цвірінькали сангвінічні горобці, сів писати громову статтю, в якій повинен був прибити до ганебного стовба той лад, що панував у сучасній школі. Перш ніж почати статтю, він ще раз переглянув сенсаційну звістку, з приводу якої треба було писати, і раптом холодний жах пронизав його думку. Він поклав перо й одкинувсь на спинку крісла та так і застиг. Сидів довго. Чути було, як один по одному зодягались у сумежнім передпокою співробітники й виходили, грюкаючи дверима.

— Ну, що ж... стаття ваша, Петре Васильовичу? — звернувсь до нього, увійшовши, редактор.— Написали?

— А? — кинувся він.— Стаття? Яка стаття? А так, так...

Потер рукою лоба.

— Стаття... Що пак я хотів... Ага... той... не треба статті.

— Як не треба? — скинув на Овсієнка здивований погляд редактор.— То ви не написали? Чом же не попередили?

— Треба, не треба... чи не все ж одно? "Безглуздо тягти безглузду нитку безглуздого життя та ще й обдурювати себе, що виконуєш якийсь страшенно важливий обов'язок. Кому й навіщо все се потрібно? Лишаю безглуздя безглуздим, а сам беру те, що найкраще в так званім житті — так звану смерть". Ось, читайте, се написав студент-медик і повісився.

— Ну, то що?

— Правда.

— Що правда?

— Та се ж... що він написав... То не треба й статті ніякої...

— Ат, чортівня! Не думаєте ж принаймні й ви повіситись?

— Я? Ні, я поки що тільки... До побачення.

— Що за ідіотство? — почув Овсієнко за собою.— Раптове збожевоління! Ну й народ!..

"Кому й навіщо?" — думав він, ступаючи, як по килиму, по м'якому від снігу пішоходу. І скільки не напружував розуму, не знаходив відповіді на питання. Все те, що так легко викладалося на папері ще годину тому, всі оті готові на всяку подію життєву, на всякий вчинок людський гучні й величні формули здавалися тепера такими беззмістовними, вигаданими, штучними, нікчемними, що думка линула через них і поза ними, навіть не зупиняючись, не чіпляючись за них, і почувалося, що заготовлено їх для когось і для чогось, тільки не для себе. Люди бігають, метушаться зрання й до глупої ночі...— "Кому й навіщо се потрібно"? Будують життя? Кому й навіщо, коли все одно зі смертю — край усьому?..

— Бариночку любий, подайте хоч копійочку нещасному каліці!..

Овсієнко зупинивсь — не того, що почув старчаче прохання: щодня такі прохання проводжали його від редакції додому, й він звик не зважати на них; очі його зустрілися з другими, великими й глибокими. Але обличчя... Потвора якась. Хотів іти й знов утопив погляд в очі безногому.

— Бариночку, подайте,— простяг до нього каліка руку й смиренно спустив очі, щоб за мить знову скинути їх на Овсієнка.

— Бог дасть... Ні, стривай...

Овсієнко розстебнув пальто й почав шукати дрібних грошей, обурився, впіймавши себе на сьому, й сквапливо ткнув у руку каліці п'ять карбованців. Безногий захапався вклонятись і дякувати, але Овсієнкові здавалося, що се все він робить навмисне, щоб за побільшеними рухами заховати лукавий вогник своїх очей.

"Ех, сердешний ти,— ніби говорили ті очі,— кепсько десь тобі, хоч ти й маєш дві ноги цілих".

Овсієнко несамохіть глянув на свої ноги, спалахнув від сього безглуздого руху, загорнувсь у пальто й пішов далі, почуваючи на собі насмішкуватий погляд каліки.

. . . . . .

До редакції не ходив більш, навіть забув про неї. Про все забув, якось відокремився од усього, відчувши тільки, що раптом урвались всі нитки, що зв'язували його з околишнім життям, і він опинився поза ним, як балон у повітрі, самітний, порожній. Ся порожнеча давила йому мозок важким тягарем, ніби нагадуючи своєю вагою, що ще один ступінь, один рух — і не буде й її, порожнечі, не буде нічого...

Сьогодня він знов бачив його. Вийшов з дому вранці, коли ще дружина спала, пішов другою вулицею, щоб не зустрітись з безногим прохачем і не зворушити свого спокою чужим, непотрібним переживанням. Проходив по вулицях до вечора, химерний, захований в себе, ні про що не думаючи, ні на що не звертаючи уваги, почуваючи тільки страшне задоволення від свідомості, що мети досягнено: ні життя для нього, ні його для життя не існувало більш.

Одна пригода зіпсувала йому його спокій, сполохала, як заснулих птахів, його думки, заворушила ними, і він почув, що не все ще скінчено, що лишилося щось вирішити таке, без чого, коли його не зробити, все

піде шкереберть, бо рука не зважиться на останній логічний висновок з усього попереднього.

Було надвечір. Овсієнко повернув з однієї вулиці в другу, але, зауваживши, що по другий бік її натовп менший, повернув і хотів перейти туди.

— Бе! бе! бе! — почув він у кількох ступнях від себе хрипуче пронизливе ревище і, підхоплений якоюсь невідомою силою, метнувсь з-під самого автомобіля на пішохід.

— Чорт! Тиняється тут! — кинув Овсієнкові услід оскаженілий шофер, здержуючи свою прудку машину, й показав уважистого кулака. Крутнувши рушія, він знов пустив свою машину й зник, лишивши по собі хмари смердючого диму. А Овсієнко стояв, важко дихаючи й дослухаючись до того, як швидко й тривожно тіпалося серце в грудях, тремтіли дрібним тремтінням руки й ноги, а під серцем вчувався гострий холодок.

— Яка єрунда! — прошепотів він з глухою досадою.— Злякався смерті, чи що?..

Ні на кого не дивлячись, він повернувсь і пішов додому, збентежений, роздратований.

"От тобі й на порозі небуття! От тобі й урвав зв'язки з життям!" — думав він, і вертіла мозок одна, вже остання загадка: "В чім же річ? Що примусило його так гидко затремтіти й учепитись за життя, якого він давно вже зрікся, від якого почував себе вільним навіки? Невже та ганебна вигадка, що зветься інстинктом життя, є чимсь непереможним, перед чим безсилі і розум, і логіка?.. Так ні ж, сьогодня ж, прийшовши додому й замкнувшись у кабінеті від нудної, заплаканої жінки, він зробить те, що вже давно треба було зробити".

І знову він... Без шапки, з кудлатою, пов'язаною на вуха, рудою головою, з червоним носом, з розкуйовдленою, злегка кучерявою бородою, він пильно слідкує за натовпом, що безпереривною течією лине проз нього, і сливе ніколи не помиляється, коли вклоняється й простягає руку: завше щось одержує на своє благання. Овсієнка він помітив ще здалеку, помітив і незвичайний стан його духу, що одбивався і в рухах, і в ході, й на виду. Се, очевидно, зацікавило його, й він пильним поглядом дививсь йому назустріч. Коли Овсієнко звів очі, наблизившись до нього, то безногий, ніби опам'ятавшись, захитав головою.

— Бариночку милосердний, пожертвуйте копійочку каліці ради празничка святого, ради душ спасіння.

— Слухайте, ви! — промовив раптом Овсієнко, зупинившись, і побачив, як з першим згуком його голосу потухли променисті очі каліці й уся його напівлюдська постать виявила підлесливість і запобігливість.— Заради якого чорта ви цілими днями корчитесь отут перед юрбою, клякнете на холоді? Що вас силує до сього?

Безногий здивовано підняв очі, в яких блискавкою мигнув і в ту ж мить погас насмішкуватий вогник, і, вималювавши на тварі справжнє смиренство, відповів, тяженько зітхнувши:

— Що ж діяти, паночку, кожному жити хочеться.

— Та зрозумій же ти, людська потворо, що се брехня! Чуєш, брехня! Не йму я віри тому, щоб тобі хотілося цілими днями поневірятись, мучитись отут на морозі, чекаючи, поки тобі, як собаці, кинуть щось на прожиття. Брехня се! Ось перед тобою здоровий, цілий ідіот, якому не треба, нема потреби плазувати в снігу, а спитай: чи жити йому хочеться?.. Спитай...

Овсієнко озирнувсь і побачив, що круг них зібралась уже чимала юрба цікавих, які вважали його, певне, за п'яного, бо жаденно чекали, вишкіривши зуби, що він утне щось незвичайного. Він плюнув з огидою, підняв комір пальта й пішов. Услід йому розітнувся регіт і кпини.

"Він теж, певне, глузує з мене, отой каліка,— думав Овсієнко.— Одначе, яка чудернацька самовпевненість: ніби людина, що збагнула таємниці життя. Просто, як і всі, мізерний боягуз, та й годі. Цілий день мерзне, як пес, на морозі або мокне під дощем, а на ніч лізе в якийсь барліг, напивається до запаморочення на ті копійки, що за день виканючить, і спить до ранку. А похмелившись і настроївши себе на той лад, коли все навкруги ввижається оповитим рожевим серпанком, знов іде на роздобутки. І заради сього — "кожному хочеться жити!" Ну ні, вельми вдячний!..

Він не помітив, як увійшов у передпокій і роздягся; не звернув уваги на врочисту святкову атмосферу, що відбивалася й на обличчі, й на вбранні наймички, котра відчинила йому на дзвінок двері, й на всій обстанові в квартирі.

"А проте дивно,— поволі точилася та сама докучлива думка,— як би там людина не запаморочувала собі голови, але досить тих довгих часів, які він вистоює на морозі, щоб вибралась хоч одна хвилина просвітку, й у набучавілий від алкоголю мозок клюнула свідомість, і повстало питання: навіщо живу?.. Не може ж бути, щоб те безноге страховище знало те, чого ніхто не знає, не може бути!.. Ах, хто зна, хто знає!.."

Овсієнко впав на канапу, обхопивши голову руками, й важко застогнав.

"Так, ніхто не знає. Я думав, що знаю, що нема чого й знати, що все так зрозуміло, але чому я так кинувся й затремтів перед небезпекою бути задавленим? Інстинкт життя? Але мусить же він мати, коли він

справді є, свою мету, свою конечність! Кому й навіщо се все потрібно, коли зі смертю — край?.."

— Ти спиш? — почув він з темряви голос дружини.

— Я? Ні, не сплю,— відповів Овсієнко, не поворухнувшись.— А що?

Вона нахилилася над ним, стала навколішки й поклала на його гаряче чоло свою холодну руку.

— Що з тобою діється? Ти хворий?

— Нічого... О, коли б я знав, що зо мною! Ні, не зо мною самим, а й з тобою, й з усіма, й з отим... з безногим...

— Що ти говориш? З яким безногим? В тебе нерви хорі, любий.

— Ат, які там нерви!..

Овсієнко сів.

— Ти тільки уяви собі. Той оцупок, та подоба живої людини, людський непотріб пропадає, як пес, вистоюючи цілими днями під дощем, під снігом, на морозі, годується, піддержує своє огидливе животіння тим, що йому кинуть від щедрот своїх щасливіші за нього двоногі і... і... він зневажає мене! Еге, зневажає...

— Хто?. Де?.. Заспокойся... За віщо?

— За віщо? Хм... Я знаю за віщо. Йому, бач, здається, що він знає, кому й навіщо потрібне моє життя. А може... може, й справді він знає... Стривай! Я дізнаюсь, я мушу дізнатись, бо сам я тепера нічого не знаю.

Еге, нічого... Ще вранці, ще годину тому знав, що робити, а зараз не знаю. Стривай!..

Він схопився, хутко вийшов до передпокою й став похапцем зодягатись.

— Петре... сьогодні свято... святвечір...

— Ну? То що? Яке мені діло?

— Не йди нікуди, спочинь, ти хворий. І я так перехвилювалася, знемоглась, занудилась. Вдень праця, праця, праця, а ввечері ти... такий мовчазний... чужий такий, далекий... Се ж не життя, розумієш? Се жах... Кому й навіщо таке життя? Хіба...

— Ага, ага,— зрадів він,— отож отсе саме і я кажу... Та, стривай, я дізнаюсь... Я повинен дізнатись. Ти пожди, я хутко, а тоді поговоримо.

— Та нічого не треба мені того! Ти тільки зостанься й заспокойся.

Але він уже вийшов, грюкнувши дверима, й хутко збітав по східцях униз.

Сіявся сніг. Тихо дрімали коло електричного ліхтаря і візник, і коняка. Гамір зменшився, але вулиця ще жила передсвятковим клопотом і турботами. Овсієнко добіг до рогу вулиці й зупинився, озираючись; безногого не було вже на його звичайнім місці.

"От тобі й маєш"! — подумав Овсієнко й хотів повернути додому, але побачив, як по другий бік вулиці в полі електричного світла, широко розставивши руки й посовуючи наперед то один, то другий бік, коливалася квадратова, незграбна знайома постать. То безногий поспішавсь додому. Овсієнко теж перейшов вулицю й пішов тихою ходою за ним.

Йти довелося довго: каліка звертав у темні вулиці, якісь невідомі Овсієнкові провулки, але по тій певності, з якою той посувався уперед, видно було, що дорога йому добре знайома. Почали попадатись уже самі тільки одноповерхові дерев'яні й глиняні хати, під залізними й дерев'яними дахами, потім якісь халупи й землянки. Під ногами чвакала грязюка від розталого снігу, й було слизько. Безногий зупинивсь біля однієї землянки й постукав у двері.

— Ти, Федоре? — почув Овсієнко жіночий голос з відхилених дверей.

— Я... пускай швидше, бо змерз, як собака, Господи прости!..

Безногий зник у сінях.

Овсієнко дослухався: ніде нічого не було чути, тільки здалека донісся безладний спів якоїсь колядки. Він, тихо прокрадаючись, підійшов до вікна землянки й припав до шибки.

Чистенько прибрана кімната. Стіл, на нім все готове до вечері. Серед хати, на дзиглику — чепурненька ялиночка, а круг неї походжає, задерши голову й любуючи з прикрас, хлоп'я років десяти у формі гімназиста,. Коли відчинились двері з сіней, то хлопець кинувся назустріч і повис на шиї в безногого. Вхопивши його за руку, він тягнув його від порога, показуючи на ялинку. Дзвінкий, срібний сміх сповняв кімнатку, вражаючи Овсієнка в самісеньке серце.

Каліка щось відповідав синові; на червонім обличчі йому грав ласкавий, ясний усміх, а великі променисті очі сіяли безмежним щастям.

Похитуючись, мов напідпитку, одійшов Овсієнко від землянки й тихою ходою вертався додому. В душі його буяв справжній вихор різноманітних думок, настроїв, почуттів, а над усіма, голосніш за всі, велику переможну пісню співало його воскресле життя.

Йому відчинила двері його заплакана дружина. Глянувши в обличчя чоловікові, вона відступила назад, здивована, а він кинувся їй на шию й міцно стискаючи в обіймах, шепотів:

— Він знав, голубко, він знав... той каліка!.. Смерті нема, нема її! Життя... невмируще... Ах, серце моє! Скільки ж часу потрачено, скільки життя й сил не зужито! Край всім зневір'ям! Тепера я знаю, кому й навіщо буятиме моє життя!..

1912